

NAPLÓ

OLVASÓNAPLÓ

(Töredékek)

Tolnai Ottó

A KRITIKUS SARKA

Csak most látom, milyen címet választottam. Mosolygok. Különb-
ben is nagyobb kedvem lenne egy brechti novellát kanyarítani: tús-
kébe léptetni Szókratészt.

Vagy éppen Achillesről szólni. Mozdulatait elemezni. Anatómiai
tanulmányt készíteni. De ismét csak mosolygok. Sehogyan sem tu-
dom elterelni tekintetemet a *sarkáról*.

Kritikusunk *sarka* abban a pillanatban, amikor írni kezdek róla,
imaginárius dimenziókat kap, pedig valahogy éppen ez ellen indul-
tam hadba — ebben az írásomban is.

Šejka egyik festményét látom. Šejka realiztikusan megfesti a
metafizikai kategóriákat. Az ember is csak egy ilyen tárgy. S már lá-
tom kritikusunk *sarkát* is megfestve: színesben. Elsősorban ez zavar.
Ugyanis a feketén kívül semmit sem tartok adekvátnak általában.

Ez a *sarok*, amely az ő festményén egy dobozra vagy éppen egy
szoba sarkára hasonlít, ablakra emlékeztet: persze még talán a vulka-
nikus zónában. A hideg láva térképéből kivágott egy kis négyzetet. És
most, ahogy újra elkezdek írni, szinte a sírásig tehetetlennek érzem
magam már-már félelmetes *sarkomban*. Üvegbe verem az orrom, akár-
merre lendülök is. Šejka körzőivel, vonalzóival képtelen volt *sarkomat*
a vulkán torkára szerkeszteni. Akármerre pislogok is ebből az egér-
fogóból (egérfogóra hasonlít még legjobban ez a sarok), mindenfelé a
megkövesedett tenger.

De ahogy tovább próbálok írni a mondatokat, egy kicsit meg-
nyugszom, már-már hiszem, valamivel sikerül hasznosan kitölteni ezt
a *sarkot*, már-már hiszek ebben az optikai csalásban: a kritikus *sar-
kában*.

A kritikusoknak, a „hegyes tollú” kritikusoknak nagylelkűen *sarkokat* szoktak átengedni, bekeretezni (feketével), és ott azt csinálhatnak, amit akarnak, azokról a könyvekről, problémákról írhatnak, amelyeket legfontosabbnak, legveszélyesebbnek tartanak: „szenvédélyesen, önféjűen”. Az ilyen sarkokat mindenki elítéli, és persze olvassa. Hogy azután mi a sorsuk, azt jól tudjuk. (Elég, ha csak Šoljan vagy Ladan *sarkára* hivatkozunk.)

Majdnem minden szabad ezen a négy gyufáskatulyányi helyen, és éppen ezért, mert naiv kritikusunk gyorsan meztelenre vetkőzik, itt sebezhető a legjobban. Hiszen még a rövidlátóknak sem nehéz (négy gyufáskatulyányi!) sarkaikba lőni mérges nyílveszőjüket.

Tudom, álproblémát feszegetek.

De szerencsére különben is ritkán akad olyan kritikus, aki vállalni mer egy ilyen *sarkot*. A „hosszan és vastagon” „tudományosan” hőmpölygő kritikusok számára komolytalan, kezdőknek vagy legjobb esetben költőknek való munka ez. Persze ők is művészek, csak az ő művészetük egészen más.

Nincsen szándékomban semmi különöset mondani a kritikáról. Persze nem azért, mert szerény vagyok, hanem mert meggyőződésem, hogy a kritikáról, a művészetről nem is lehet valami sokat mondani. Főleg nem valami különöset. De nem azért, mintha a művészet, a kritika valami olyan rejtélyes, bonyolult dolog volna, hanem mert egyáltalán nem bonyolult és nem rejtélyes. Sőt azt hiszem, az idők folyamán soha nem is volt szó művészetről, kritikáról. Most nem erről kívánok szólni. Erről mi nem is szólhatunk. Nem mintha nálunk nem akadnának emberek, akik Heideggerre vagy Lukácsra emlékeztető szótárral tudnak operálni. Sem azért, mert nem akadna olvasó.

Újabbán elpirulok, nagyon szégyellem magam, hogy valamikor művészetről, kritikáról beszéltem. Hiszen művészetről soha nem is volt szó. Valóban, ki beszél művészetéről? Szeretném megnézni azt az embert: előlről, hátulról, alulról és fölülről.

Tényleg szégyellem magam. Hiszen ezek a körülöttem futkározó emberek megsértődnének, ha azzal vádolnám őket, azt állítanám, hogy ők valaha is gondoltak művészetre. Igaz, ők néha nyaraláskor, klubokban, gyűléseken tetszelegnek abban a szerepben, hogy hasonló problémákat fejtegetnek, hogy művészetről elmélkednek. No de hát az nyaralás.

Kihasználom ezt az alkalmat, hogy mindenkitől bocsánatot kérjek.

Hogy is gondolhattam olyasmit, hogy valaki elvár tőlem pl. egy gyönyörű, nagy, fájó verset. Csak én eddig nem tudtam, hogy ők mindezt nem gondolják komolyan. Azért említem ezt, mert a napokban már majdnem sikerült egy ilyen verset írnom.

Inkább folytatom a fent elkezdetteket.

Tehát a kritika nem művészet. A kritika egészen közönséges valami: egyszerűen legyen írott szöveg. Ebben a sarokban tehát egészen más problémák körül keringünk majd. Nem a mű és nem a művészet problémáit fejtegetjük, hanem mindig egészen más, mellékes dolgokat.

Tudom, ez egyfajta kamikazéra emlékeztet, ahol szerencsére a hajóknak mindig sikerül sértetlenül továbbbúszniuk — a pilóta meg mindig a tengerbe vesz.

Vagy inkább cirkuszi mutatvány? Ahol a levegőben való merész forgásból talán még valaki valamit ki is olvashatna. Persze a légtornász, a légi bohóc másról nem tud, csak saját bukfenceiről: a művészetért művész. Igen, még a bevezetőben említettem sarkunk komikus vonásait. Ahogy Lukács mondta fiatal korában, ugyanannak az embernek kell megírnia a tragédiát és a komédiát is. Csak nálunk az a kellemetlen, hogy az ember sosem tudja, komédiát vagy tragédiát kell-e írnia.

VISZONTLÁTÁSRA SIRACUSÁBAN!

„I kad bi imao obraza, priznao
bi da nisi bio nigdje i nisi video
ništa.”

T. Ladan

„I možda je meni putovanje na-
lik na udar oštrog noža”.

S. Mihalić

Mottóimon kívül nincs is mit mondanom az útleírásról, az utazásról — általában. Ezért jobb is lesz, ha egészében ide másolom Mihalić „Putovanja” című versét (minden alkalmat ki kell használnunk, hogy Mihalićot szavaljuk):

*Ali mi znamo da su naša kretanja obmana
Pogledaj nebo: uvijek ista sljka
Ipak, tko će zaustaviti tijelo u njegovu
opsjednutom bunilu
Kako blistaju zjene s konja, iz kočija,
automobila*

*I možda je meni putovanje nalik na udar oštrog
noža*

*I možda već dugo nema krvi u mojim licima
Ipak ću noćas ponovo krenuti
Svejedno kuda (pravoj pijanici svaka je krčma
sveta)*

*Putovanja! Putovanja! Najlepši ste oblik
zaborava*

*Prođe tako život, a ti se nisi probudio
Pred sobom uzvišen, a što je od toga važnije
Osobito u trenutku smrti*

Talán még csak annyit, hogy az utazás adekvát formája mindig a száműzetés, az önkéntes száműzetés. És éppen ezért a legkedvesebb műfajom az útleírás, annak ellenére, hogy igazi útleírást még nem is olvastam. (Tegnap Kálmán H. Miller egyik írásáról mesélt.)

Az utazás mint gesztus

A gesztus könyörtelenségének az útleírás a legadekvátabb formája. Már eleve is adva van a fizikai mozgás. A játék kizárása ez a könyörtelenség. Ez a mozgás pedig az örökkévalóság felé való csúszás: „udar oštrog noža”. Ami pedig a legfontosabb, az irodalom közben megszűnik.

És ha mégis hivatkoznom kellene valamely példára, akkor legyen az Krleža regényének *Sixtusi intermezzója*.

Az aranykalitkából való kiröppenés ez.

A száműzött egyetlen otthonává válik a vidék, a város, amelyről ír — ha ír. Másról már nem is tud. Ha netalán egyszer mégis visszatérne, már első otthonáról is csak útleírást írhat. És ha megint elmegy, újra csak útleírást írhat. Megkezdődik az örökkévalóság felé való süllyedés, csúszás. Csak arról az éles késről írhat.

Pontosabban, útleírást nem is lehet írni.

Az útleírás lehetetlen.

Még csak annyit, hogy én is szeretnék utazni. Azért is olvastam el ezt a könyvet. Azért írok róla.

Saša Vereš, ahogy Ladan mondta egyik beszélgetésünk alkalmával, szereti az ágacskákat, a kisgyerekeket meg Jeszenyint. Hozzátehetném, sőt még Jevtušenkót is, aki pedig tudvalevőleg igen rossz költő. Jelenleg a zágrábi Kolo főszerkesztője. Sokat utazik: Olaszország, Párizs London, Görögország, Hollandia, Moszkva. Olaszország a gyöngéje, Gide és Wilde.

Könyve, első könyve (*Doviđenja u Sirakuži*, Matica srpska, Novi Sad, 1964.) — folyóiratainkban már évek óta rendszeresen jelentkezett útleírásaival — egy érdekesnek ígérkező sorozatban jelent meg. Most csak Glavurtić könyvét szeretném megemlíteni. A sorozat szerkesztői Jasna Melvinger, Draško Redep és Steva Stanić. A mi selyembugyogós, félméteres fedőlapú könyveink után jó érzés ilyen könyvet tartani a kezünkben.

Mégis enyhítenem kell egy kicsit bevezető soraim élességén, ugyanis nagyon szeretem olvasgatni Saša Vereš könyvét. A folyóiratokban is sokszor az ő írásait olvastam el először. Mert hát végső esetben mégiscsak mindegy, hogy milyenek ezek az írások, az a fontos, hogy egyáltalán útleírások.

Saša Vereš évente rendszeresen Szicíliába utazik. Az idők folyamán második otthonává vált ez a forró vidék. És ahogy évente rendszeresen lerója kötelességét, néha már-már megcsillan írásai mélyén az a sav, amit mi annyira keresünk. Nyelvünk alatt keserűt érzünk. Olyan ez, mint amikor egyszerre két felesége, családja is van az embernek (ismerek egy ilyen férfit), és az egyik héten az egyik helyen teljesíti férji és apai kötelességeit, a másik héten pedig a másik helyen.

Néha mintha azt is jól tudná, mivel vádoljuk. „A ako ipak odem? Ako ipak pođem da ništa ne vidim”. És Platen sírját keresve, Platen városában vesztegelve, Platenről elmélkedve már-már megérti utazásait, önkéntes száműzetését: sírját, azt írja: „On je ovde jedan mali prkos”.

Mondtam már, nem mint kritikus írok erről a könyvről, úgyse,

mint olvasó. Ki a fenének van kedve „kritikusnak” lenni — művészet-ről beszélni? Legalábbis nekem semmi kedvem az angyalokkal társalogni — főleg művészetről.). Egyszerűen csak nosztalgiám talált rést, azt a forró, halott vidéket nézegetve, a könyv egyik fényképén.

Persze így földobált soraimra sok megjegyzést tehetnének éppen azok, akik ellen íródtak. Sajnos éppen őmiattuk tartom még mindig, még mindig fölösleges időpazarlásnak e témára való hosszabb és „okosabb” variálást.

Ezért jobb lesz, ha befejezésül is csak idézek. Csuang Cí Szabad kőborlásából:

„A kúti békával nem lehet a tengerről beszélni, mert őt fogva tartja saját gödre. Nyári rovarral nem lehet a jégről beszélni, mert ő csak saját évszakát ismeri. Tévelygő írástudóval (k' iü-si) nem lehet a taóról beszélni, mert őt megkötik saját tanai. Ma te kijutottál hátaid közül, megpillantottad a hatalmas tengert, és fölismerted saját nyomorúságodat, így veled már lehet beszélni a nagy törvényekről (ta-li).”

*

A könyv 250 dinárba kerül.